

L' ORGUE ROMÀNTIC I EL SEU ENTORN

PRELUDI

Com a les arts plàstiques o a la música l' orgue canvia estilísticament en paral·lel a la seva època, des de l'arquitectura exterior, el plantejament tècnic, fins a la seva expressió sonora. Això el converteix en un testimoni, missatge de la sensibilitat musical del seu temps i, en consonància, és el mitjà ideal per a la interpretació de les obres corresponents.

La naturalesa de l' orgue és una creació individual. El rei dels instruments evoluciona i s' adapta "per excel·lència", més que qualsevol altre als canvis estilístics de cada època, tot guanyant-se el renom de "mirall del seu temps". Com altres obres d'art un expert pot analitzar l' estil d'un orgue i deduir així l'època de la seva construcció.

El só de l'orgue varia en cada país segons la fonètica del seu llenguatge i no oblidem que cada orguener s'expressa amb la seva creació segons el seu gust musical personal.

PASSACAGLIA Històrica

Curiosament, una part de la història arrenca a Catalunya, on des de el S.XV ja treballaven orgueners forans entre els artesans del país. Després dels mestres alemanys venien els flamencs, els suïssos i els francesos. El que ens interessa aquí es Jean-Pierre Cavaillé: (Gaillac, França 1743 , Llançà 1809) que dona el nom a la dinastia que iniciarà l'orgue romàntic.

Construeix completament en estil clàssic francès amb adaptació de les necessitats catalanes, entre d'altres els grans orgues de la Mercè, Santa Maria del Mar a Barcelona, la Catedral de Vic i, sense poder finalitzar-lo, el de Castelló d' Empúries . També s'adapta al país: parla i escriu català. L' any 1767 es casa amb M. Francesca Coll; d'aquest matrimoni neix Domènec Cavaillé Coll, que treballa entre el Sud de França i Catalunya, i que també construeix un orgue important al monestir d'El Escorial.

Aristide Cavaillé-Coll(1811-1899), nét de Jean-Pierre, segueix la tradició familiar i deixa patent la seva habilitat amb 18 anys tot intervenint a la Seu Nova de Lleida. Inicialment associat amb el seu pare presenta l'any 1840 a la Basílica de Saint Denis, a les afores de París, un gran orgue, totalment innovador. A partir d' aquest èxit segueix una trajectòria meteòrica , esdevé referència com a iniciador de l'orgue romàntic a França. Perfeccionant contínuament les seves obres, i arriba a construir més de 500 instruments nous, repartits en diversos continents.

Dèiem abans que cada país crea el seu orgue. La innovació de l' orgue romàntic a Alemanya comença amb Eberhard Friedrich Walker(1794-1872) i la seva primera *opera magna* és a la Paulskirche a Frankfurt l'any 1833 seguit d' un encàrrec important a St. Petersburg.

Igualment, com en el cas de Cavaillé-Coll, les obres de Walker són valorades a diversos continents; la seva llista arriba fins a l'*opus* 277, però Walker té l'avantatge dels seus fills i seguidors, que amplien la fàbrica i construeixen nombrosos instruments de manera gairebé semiindustrial: entre els anys 1901 i 1911 arriben a un nombre de 600!

Malgrat que estilísticament són molt diferents, els dos mestres, es respecten i es valoren mútuament i formen escola: nombrosos deixebles segueixen i fan evolucionar la seva obra.

Tampoc no estaven sols; els seus competidors a França eren l'alemany Josef Merklin, i a Alemanya els mestres Ladegast i Sauer, entre d'altres.

L'entorn musical, el gresol de la recíproca fecundació entre organistes i compositors (com per exemple César Frank, Max Reger) i els orgueners era el caliu on les idees es convertien en noves creacions, tant en l'àmbit musical com en la construcció dels instruments. Una de les innovacions fou la preinstal·lació a les sales de muntatge (com també alguns professionals ho fem avui dia). Els orgues foren visitats i comentats, la societat participava als concerts, tot creant tota una ambientació que ho afavoria positivament.

NOUS AIRES

Al final del XIX s'inicia la decadència de l'orgue romànticosimfònic i s'aixequen les veus per al retorn a l'orgue clàssic. És sobretot Albert Schweitzer qui clama poder interpretar més correctament els mestres polifònics durant el congrés de Viena l'any 1905 i proposa orgues encara força romàntics, però afegint-hi jocs amb fisonomia transparent. Abans de la Segona Guerra Mundial s'inicia a Alemanya l'*Orgelbewegung* (el retorn complet a l'orgue barroc) i com sempre en la història, el pèndol va massa lluny: els instruments romàntics són menyspreats, molts dels que han sobreviscut la guerra perden la seva identitat (per no anar lluny, l'orgue Walker del Palau de Música de Barcelona l'any 1973) o seran simplement substituïts per nous d'estil neobarroc d'acord amb el gust regnant.

L'ORGUE ROMÀNTIC I L'ACTUALITAT

Amb la suficient distància tornem a valorar i a estimar novament els nostres orgues romàntics, i com que són ideals per a la interpretació de la seva literatura es restauren, es reconstrueixen i també se'n fan còpies. En aquest sentit, resulta curiós comparar els resultats des diverses "còpies autèntiques" d'orgues Cavaillé-Coll: molts són completament dispars, en alguns la poesia dels originals lamentablement s'ha substituït per una sonoritat forta que no resulta natural i en fa perdre la musicalitat, que és la base de qualsevol instrument.

La limitació interpretativa dels orgues romàntics envers la polifonia ha impulsat a altres mestres orgueners, conscients de la contínua evolució del nostre instrument, a desenvolupar orgues que permetin un ventall més ampli.

Gràcies a estudis i investigacions s'han arribat a desenvolupar sistemes mecànics per a orgues molt grans, sense la màquina d'assistència Barker (costosa i que necessita manteniment) .

Grans orgues a Madrid, Lucerna, el Japó, Stuttgart, Brussel·les, etc. són el resultat d'alguns orgueners que investiguen i progressen en aquest camp, sense oblidar la tècnica d'harmonització que permet la interpretació d'obres romàntiques, però també d'altres .

L' ESTIL DE L'ORGUE ROMÀNTIC:

El romanticisme ens ha portat en tots els camps artístics una augmentada sensibilitat, relació amb la naturalesa i quant a arquitectura, el redescobriments del gòtic.

És aquest desig d'expressió que demana als orgueners introduir una novetat: el sistema de la caixa expressiva. Això significa que una part dels tubs estan tancats dins d'un compartiment, l'organista pot disminuir o augmentar a través de persianes mòbils progressivament la potencia del so (entre el *piano* i *forte* que a la vegada resulta més obscur o més clar) aconseguint així el so dinàmic en lloc d'estàtic.

L'interès pels sons baixos fa que s'augmenti la disposició de jocs amb tubs grans i que la tècnica d'harmonització conseqüent tingui timbres foscos. El so de les Flautes és suau, el caràcter dels jocs "principals" encara amb molta presència resultat difuminat i els atacs de cada nota tamisats, el conjunt és melós i tirant a "arrodonit", tot el contrari de l'anterior estil "barroc" clar i transparent. L'orgue s'aproxima, per tant, a la sonoritat de l'orquestra i en moltes obres simfòniques els compositors li donen el paper de concertant.

L'orgue creix en volum i en quantitat de jocs grans, que consumeixen més vent. La resistència de les ventallolles fan que la pulsació de les tecles esdevingui extremament dura, tot demanant una nova tècnica. L'invent de l'assistència pneumàtica de l'anglès Barker resol aquest problema i l'alimentació del vent estable i cabdalós adquireix tanta importància que les transmissions mecàniques passen a un segon ordre.

Dues àrees influencien Europa: França i Alemanya. La francesa, més tradicional respecte de l'alemanya, més innovadora, que aposta (sobretot l'orguener Walcker) per abandonar el sistema clàssic dels secrets de corredora (tant segur i durador), per desenvolupar sistemes mecànics de ventallolles per a cada tub, invents de transmissions pneumàtiques i finalment la transmissió de la pulsació de l'organista a l'orgue, que es resol mitjançant la gran innovació de l'època: l'electricitat.

POSTLUDI

L'orgue romàntic a Catalunya.

Des de les corts bizantines, l'orgue sempre ha estat un prestigiós exponent de la cultura d'un país. Amb una ràpida pinzellada podem dir que Catalunya ha estat "terra d'orgues" i Barcelona fou una de les capitals d'orgues a Europa . Tot esdevingué cendres durant la guerra civil i l'incipient ressorgiment és extremament lent.

Sembla que el sentit tradicional dels orgueners a Catalunya ha retardat la introducció del nou estil romàntic. Mestre Gaietà Vilardebó acaba l'any 1855 l'orgue iniciat per "Joan Pere" Cavallé a Castelló d'Empúries d'estil completament clàssic, amb molts jocs brillants, com també a la catedral de Solsona. La innovació ve de fora: el mestre basc Aquilino Amezua, instruït en les novetats franceses, presenta un orgue amb transmissió elèctrica, expressament construït per al Palau de Belles Arts per a l'Exposició Universal de 1888. l'orgue del Palau de la Música serà encarregat al prestigiós mestre Walcker l'any 1906, i a l'època postromàntica la mateixa casa repeteix justament per a l'exposició de l'any 1929 amb l'orgue per a la sala Oval del Palau Nacional a Montjuïc.

Una de les darreres creacions romàntiques de nova planta és l'orgue de la catedral de Girona, envers l'any 1940; a Barcelona es poden anomenar, com a exponent d'aquest estil, els instruments conservats al Palau de Musica i dels Jesuïtes al carrer de Casp. Recordem que a Catalunya amb la guerra civil i les neteges de la postguerra vàrem perdre l'immens tresor d'aproximadament entre 700 i 900 orgues!!.

CONTRAPUNT

Aquest ràpida ullada a l'orgue romàntic podria acabar aquí, amb la contemplació dels mestres inicials, la història que els ha entitulat com a "genials", els seus seguidors i l'ambient tan beneficiós del seu entorn. No seria just i haurem de tornar al punt de partida, als Països Catalans, per posar llum sobre un mestre encara pendent de reconeixement: Jordi Bosch**. Nascut a Palma de Mallorca l'any 1739, introduïa als seus orgues invents tècnics i musicals avançats dues generacions. Probablement foren visitats per els Cavallé-Coll, que els servirà d' "inspiració" i facilitarà una part del camí per a la creació del seu orgue romàntic.

Gerhard Grenzing
Mestre orguener

*

Es veu que les exposicions sempre han estat acompanyades d'orgues nous de prestigi; algunes veus apunten que per al Fòrum de les Cultures cal enllestir l'orgue de la Basílica del Pi, a Barcelona, pendent "únicament" de patrocini.

**

Estem buscant el tractat de Jordi Bosch de 200 fulls il·lustrats, darrerament vist a la biblioteca Babra a Barcelona l'any 1924